

Analiza opisów zabójstw królów i synów królewskich w *Sadze o Wolsungach*

ARKADIUSZ SOŁTYSIAK*

Władza może być zdefiniowana jako stosunek dominacji do wszystkich członków społeczności, albo – w inny sposób – jako nabyta swoista cecha, dzięki której jej posiadacz jest postrzegany przez innych członków społeczności jako dominant. Jest ona charakterystyczna dla zwierząt społecznych, w tym ludzi. Władza jest na ogół pożądaną wartością i może być pozyskana, przekazana lub utracona. Najprostszy sposób przejmowania władzy to zrytualizowane lub rzeczywiste współzawodnictwo, w którym zwycięża osobnik lepiej dostosowany. Władza jest związana z posiadaniem, albo – ogólniej – z dostępem do zasobów. U wilków władza basiora i wadery oznacza możliwość wychowywania potomstwa siłami całej watahy; w skrajnym przypadku królewskiej władzy absolutnej chodzi o dostęp do zasobów całego terytorium zajmowanego przez poddaną władzy społeczność.

Ponieważ ludzie są gatunkiem biokulturowym, naturalne zachowania związane z dążeniem do władzy, pozyskiwaniem i utrwalaniem jej, są w naszym przypadku modyfikowane nieraz w znaczny sposób przez elementy kultury. Nie ma tu-

taj miejsca, żeby formułować choćby najbardziej ogólną teorię władzy w społecznościach ludzkich; wypada raczej skupić uwagę na temacie sympozjum, który można uogólnić jako przejęcie władzy wbrew woli i przy sprzeciwie dotychczasowego jej posiadacza. Tak właśnie dalej będzie rozumiany termin „zamach stanu”, którego klasyczna definicja nie może być stosowana do społeczeństw pierwotnych.

Na pierwszy rzut oka islandzka *Saga o Wolsungach* jest tekstem, w którym zamachy stanu stanowią pierwszoplanowy element narracji. W tekście średniej wielkości (44 rozdziały, ok. 70 stron standardowego druku) motyw zabójstwa króla, czyli osoby, której przypisana jest władza, pojawia się 16 razy, w kolejnych 13 wypadkach ofiarami są synowie królewscy, a zatem naturalni sukcesorzy władzy. Wydaje się więc, że saga dostarcza wystarczająco obfitego materiału, by warto było zwrócić na nią uwagę.

Saga o Wolsungach została spisana na Islandii w I poł. XIII wieku, jednak reprezentuje znacznie starszą tradycję. Opowiedziane w niej zostały losy przedstawicieli legendarnego królewskiego rodu Wolsungów, wywodzącego się od Ody-

* W roku 2002 autor był stypendystą Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej.

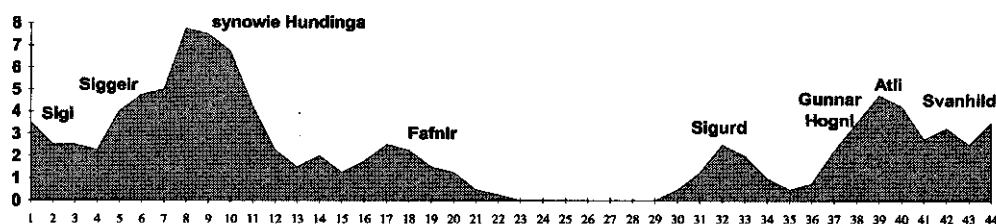
na. Wśród wymienionych w niej postaci są również rzeczywisci władcy barbarzyńscy z IV i V wieku: Atli czyli Attyła wódz Hunów, w tekście reprezentant rodu Budlungów, Gunnar czyli Gundaharius wódz Burgundów, w tekście przedstawiciel rodu Gjukungów, wreszcie Jormunrek czyli Ermenricus, starszy od nich o dwa pokolenia król Ostrogotów. Za pierwowzór głównego bohatera sagi, Sigurda Sigmundssona, niektórzy uważają wodza Cherusków Arminiusza, pogromcę Rzymian w Lesie Teutoburskim. Można założyć, że opowieści i pieśni o tych wszystkich wybitnych wodzach były przekazywane w plemionach germańskich z pokolenia na pokolenie. Najstarszym znanym ich zapisem są pieśni *Eddy Starszej*, do których wyraźnie nawiązuje zarówno *Saga o Wolsungach*, jak i współczesny jej skrócony zapis dziejów Sigurda w *Eddzie* Snorriego Sturlusona; o mniej więcej stulecie poprzedza oba islandzkie teksty południowoniemiecka *Pieśń o Nibelungach*.

Saga jako jedyna z tych wszystkich tekstów opisuje nie tylko dzieje Sigurda i wydarzenia, które nastąpiły po jego zabójstwie, ale również wcześniejszą historię rodu Wolsungów od jego protoplasty Sigiego, syna Odyna. Zwykle wyróżnia się w niej dwie części. W pierwszej trudno doszukiwać się jakiegokolwiek związku z postaciami i wydarzeniami historycznymi, często natomiast zdarzają się ingerencje Odyna. Druga część rozpoczyna się od przybycia Sigurda na dwór burgundzki i opisane w niej wydarzenia mają pewne odniesienie do historii plemion germańskich i huńskich u schyłku starożytności. Stosując bardziej szczegółowy podział można wyróżnić siedem częściowo niezależnych od siebie wątków: 1) opowieść o pierwszych trzech przedstawicielach rodu, Sigim, Rerirze i Wolsungu (rozdziały 1–2), 2) zabójstwo Wolsunga przez jego zięcia Siggeira i zemsta Sigmunda oraz Sinfjotliego, odpowiednio syna i wnuka Wolsunga (rozdziały 3–8), 3) walki Wolsungów z rodem Hundinga (9–12, 17), 4)

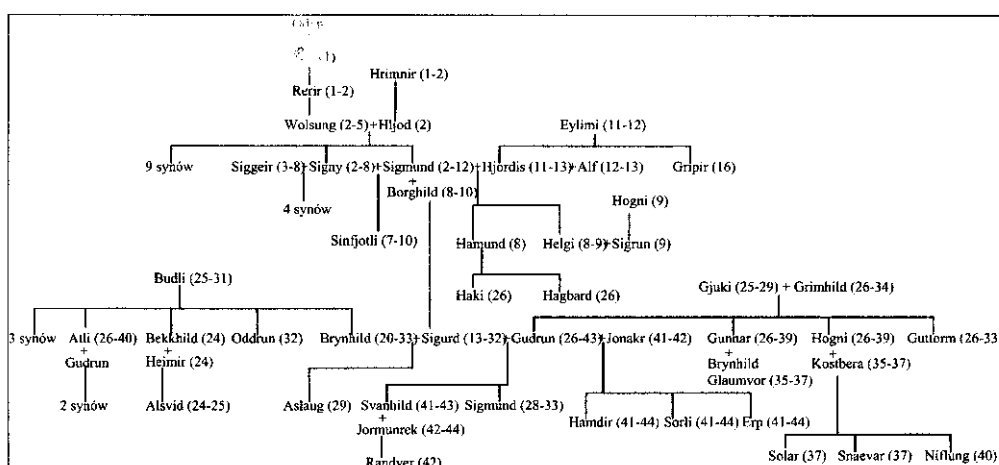
dorastanie Sigurda i jego zwycięska walka ze smokiem Fafnirem (13–16, 18–20), 5) tragiczne związki Sigurda z Brynhild i z Gudrun prowadzące do jego śmierci (21–33), 6) śmierć Gunnara i Hogniego w starciu z Atlim i zemsta ich siostry Gudrun, żony Atlego (34–40), wreszcie 7) zabójstwo Svanhild przez Jormunreka i nieudana zemsta synów Gudrun z trzeciego małżeństwa (41–44). Dokładniejszy opis poszczególnych wątków zawiera dodatek; tablicę genealogiczną Wolsungów, Gjukungów i Budlungów przedstawia il. 2.

W całym tekście motyw śmierci pojawia się 43 razy, ginie co najmniej 77 osób, nie licząc wojowników poległych w różnych bitwach. Jedynie dwa razy śmierć jest naturalna, również dwa razy samobójcza, w 39 przypadkach opisane zostało pojedyncze lub zbiorowe zabójstwo. Bardzo ciekawie wygląda rozkład opisów śmierci w całym tekście (il. 1). Najbardziej obfitują w nie te rozdziały, w których Sigmund i jego synowie walczą najpierw przeciw Siggeirowi, a później przeciwko członkom rodu Hundinga. Niemal równie krwawe są rozdziały opisujące wyprawę Gunnara i Hogniego przeciwko Atlemu i to, co się działo później. Najbardziej jednak istotne jest to, że pod tym względem *Saga* rzeczywiście dzieli się na dwie części: kiedy Sigurd uporał się już ze smokiem i ostatecznie pomścił ojca, następuje długi ciąg rozdziałów, w których nikt nie ginie: Sigurd najpierw spotyka Brynhild, później zapomina o niej i zakochuje się w Gudrun, Brynhild dzięki Sigurdowi zostaje żoną Gunnara i namawia go do zdrady Sigurda. Wreszcie brat Gunnara Guttorm zabija Sigurda i rozpoczyna się tragiczny ciąg zdarzeń, w którym rody Wolsungów, Gjukungów i Budlungów zostają unicestwione.

Wśród zabitych przeważają królowie i synowie królewscy. Czy jednak te zabójstwa, a przynajmniej niektóre z nich, mają charakter zamachu stanu? Zanim przystąpimy do rozważania poszczególnych

Il. 1. Liczba opisów śmierci w poszczególnych rozdziałach *Sagi*, uśredniona dla serii 5 rozdziałów z wagą $1/2^n$, przy $n \in (2, 1, 0, 1, 2)$.

Il. 2. Rody Wolsungów, Budlungów i Gjukungów. W nawiasach rozdziały *Sagi o Wolsungach*, w których występuje dana postać.

przypadków, spróbujemy dokonać ogólnej analizy wszystkich opisów zabójstw (tabela 1). Pierwsze pytanie, które się nasuwa, dotyczy ewentualnego zróżnicowania charakteru zabójstw w dwóch wyróżnionych częściach *Sagi*. Rzeczywiście, można dostrzec pewne różnice. Po pierwsze ofiarami w pierwszej części zwykle są królowie, a zabójcami synowie królewscy, w drugiej części odwrotnie. W przypadku ofiar tendencja ta jest słabsza i nieistotna statystycznie ($\chi^2=1.51$, $p<0.3$, V Cramera=0.31), natomiast w przypadku zabójców bardzo wyraźna ($\chi^2=10.25$, $p<0.01$, $V=0.70$). Jest to zgodne z obserwacją, że w pierwszej części synowie królów z rodu Wolsungów dokonują zemsty na zabójcach ojców i ich rodzinach, w drugiej natomiast królowie rozprawiają się między

sobą. Ponadto wyłącznie w pierwszej części pojawia się motyw ekspansji, czyli zabójstwa spowodowanego chęcią dokonania bohaterskiego czynu lub zdobycia królestwa (6 przypadków), częstszy jest także motyw zazdrości (8 razy w pierwszej i trzy w drugiej części). W drugiej części *Sagi* dominuje motyw zemsty rodowej. Tendencja ta nie jest jednak istotna statystycznie ($\chi^2=4.47$, $p<0.2$, $V=0.50$). Kolejne słabo zarysowane tendencje to nieco większa liczba egzekucji w drugiej części i znacznie większa liczba bitew w pierwszej części (9 vs 1). Można stwierdzić, że na poziomie analizy statystycznej opisy zabójstw w dwóch częściach *Sagi* różnią się, choć różnice rzadko są na tyle wyraźne, by nie wymagały dodatkowych objaśnień.

Tabela 1. Zestawienie zabójstw, które opisuje *Saga o Wolsungach*.

R	ofiara	zabójca	st. ofiary	st. zab.	pokrewieństwo	motyw	sposób
1	Bredi	Sigi	inny	inny		zazdrość	broń, zdrada, pojedynek
1	Sigi	bracia żony	król	inny	mąż siostry	zazdrość	broń, zdrada, potyczka
1	wujowie	Rerir	inny	król	wuj	zemsta	broń, wprost, bitwa
5	Wolsung	Siggeir	król	król	teść	zazdrość	broń, wprost, bitwa
5	9 synów Wolsunga	Siggeir	syn króla	król	brat żony	zazdrość	egzekucja, wprost
5	matka Siggeira	Sigmund	inny	syn króla	teściowa siostry	inny	podstęp, wprost, pojedynek
6	syn Siggeira	Sigmund	syn króla	syn króla	syn siostry	inny	egzekucja, zdrada
6	syn Siggeira	Sigmund	syn króla	syn króla	syn siostry	inny	egzekucja, zdrada
8	7 mężów	Sigmund+Sinjotli	inny	syn króla		ekspansja	inne, wprost, potyczka
8	11 mężów	Sinjotli	inny	syn króla		ekspansja	inne, wprost, potyczka
8	2 synowie Siggeira	Sinjotli	syn króla	syn króla	brat przyrodni	zemsta	broń, wprost, pojedynek
8	Siggeir	Sigmund+Sinjotli	król	syn króla	mąż siostry	zemsta	podstęp, wprost, pojedynek
9	Hunding	Helgi	król	syn króla		ekspansja	broń, wprost, bitwa
9	4 synów Hundinga	Helgi	syn króla	syn króla		zemsta	broń, wprost, bitwa
9	Hodbrodd	Helgi	król	syn króla		ekspansja	broń, wprost, bitwa
10	brat Borghild	Sinjotli	król	syn króla		zazdrość	broń, wprost, pojedynek
10	Sinjotli	Borghild	syn króla	królowa	syn męża	zemsta	podstęp, zdrada, pojedynek
11	Sigmund	Lyngvi	król	król		zazdrość	broń, wprost, bitwa
11	Eylimir	Lyngvi	król	król		zazdrość	broń, wprost, bitwa
14	Otr	Loki	inny	bóg		ekspansja	broń, wprost, pojedynek
14	Hreidmar	Fafnir	inny	inny	ojciec	zazdrość	broń, zdrada, pojedynek
17	Lyngvi	Sigurd	król	syn króla		zemsta	broń, wprost, bitwa
17	Hjorvard+3 braci	Sigurd	król	syn króla		zemsta	broń, wprost, bitwa
18	Fafnir	Sigurd	inny	syn króla		ekspansja	broń, wprost, pojedynek
20	Regin	Sigurd	inny	syn króla		inny	broń, zdrada, pojedynek
32	Sigurd	Guttorm	król	syn króla	mąż siostry	zazdrość	broń, zdrada, pojedynek
32	Guttorm	Sigurd	syn króla	król	brat żony	inny	broń, wprost, pojedynek
37	Vingi	Hogni+Gunnar	inny	król		inny	broń, wprost, pojedynek
38	3 braci Atlego	Hogni+Gunnar	król	król		inny	broń, wprost, bitwa
39	Hjalli	Atli	inny	król		inny	egzekucja, wprost
39	Hogni	Atli	król	król	brat żony	zemsta	egzekucja, wprost
39	Gunnar	Atli	król	król	brat żony	zemsta	egzekucja, wprost
40	2 synów Atlego	Gudrun	syn króla	królowa	syn	zemsta	inne, zdrada, pojedynek
40	Atli	Gudrun+Niflung	król	królowa	mąż	zemsta	broń, zdrada, pojedynek
42	Randver	Jormunrek	syn króla	król	syn	zazdrość	egzekucja, wprost
42	Svanhild	Jormunrek	córka	król	żona	zazdrość	egzekucja, wprost
44	Erp	Hamdir+Sorli	syn króla	syn króla	brat	inny	broń, wprost, pojedynek
44	Hamdir	Jormunrek	syn króla	król		zemsta	podstęp, wprost, pojedynek
44	Sorli	Jormunrek	syn króla	król		zemsta	podstęp, wprost, pojedynek

Przejdźmy teraz do samych zabójstw królów i synów królewskich. O ile królowie sami bywają zabójcami ludzi nie będących królami, to sami są zabijani tylko przez innych królów lub synów królewskich – oczywiście nie zawsze bezpośrednio, gdyż niektórzy giną w czasie bitew. Jedynym wyjątkiem jest zabójstwo Sigiego przez braci żony. Po połączeniu kategorii zaobserwowana tendencja jest istotna statystycznie ($\chi^2=4.19$, $p<0.05$, $V=0.46$, bez poprawki Yatesa). W obrębie siedmiu wyróżnionych wątków niemal zawsze pojawia się motyw zemsty rodowej, jednak zawsze w dalszej kolejności: pierwszym motywem zabójstwa w każdym wątku jest albo zazdrość, albo ekspansja. Jedyny wyjątek to wyprawa Gunnara i Hogniego do Atlego, którą jednak można uznać za kontynuację wątku poprzedniego, w którym po śmierci Sygurda ich siostra Gudrun zostaje zmuszona do poślubienia Atlego. Jest to zresztą wyjątek pozorny, gdyż Gjukungowie wyruszają na zaproszenie Atlego, który zazdrości im złota Fafnira. Pozostałe istotne statystycznie współzależności przedstawia tabela 2.

Przegląd motywów zabójstwa króla wypada zacząć od zazdrości, gdyż to zazdrość była przyczyną dwóch pierwszych śmierci opisanych w tekście. W trzech przypadkach z powodu zazdrości zginął król, raz syn królewski. Wolsung poległ w bitwie ze swoim zięciem Siggeirem, ponieważ jego syn Sigmund nie chciał Siggeirowi sprzedać miecza, który pochodził od Odyna. Brat Borghild, żony Sigmunda, zginął z ręki Sinfjotlego, kiedy współzawodniczyli o rękę tej samej kobiety. Sigurd zginął z ręki Guttorma z powodu zazdrości Brynhild. Wreszcie Randver zginął z rozkazu swego ojca Jormunreka, gdyż uwiódł jego narzeczoną Svanhild. Wszystkie opisane tu przypadki zapoczątkowały ciąg zdarzeń, w którym padły kolejne ofiary zemsty rodowej – jedynie Sigurd sam zdołał przed śmiercią zemścić się na swym zabójcy. Warto zwrócić uwagę na to, że w jednym wypad-

ku zazdrość dotyczy broni, w trzech wypadkach związana jest z rywalizacją kobiet lub o kobiety. Motyw zazdrości o złoto, które Sigurd zabrał Fafnirowi, bardzo ważny w *Pieśni o Nibelungach*, w analizowanym tutaj tekście jest mniej podkreślony: jedynie Atli pragnąc je zdobyć prowokuje konflikt z Gjukungami, w którym najpierw giną jego bracia, a w końcu Gunnar i Hogni. Drugi motyw zabójstwa króla to ekspansja – dążenie młodego syna królewskiego do dokonywania wielkich czynów i zdobywania sławy. *Saga* opisuje dwa takie przypadki. W obu zabójcą jest Helgi, który zabija królów Hundinga i Hodbrodde.

Zabójstwa motywowane zazdrością lub ekspansją prowokują krewnych ofiar do zemsty rodowej, która pojawia się jako trzeci i najważniejszy motyw zabójstwa króla. Siggeir ginie w domu podpalonym przez Sigmunda, syna Wolsunga. Wraz z nim z własnej woli umiera jego żona Signy, jednocześnie córka Wolsunga, która wcześniej skazała na śmierć własnych synów tylko dlatego, że byli jednocześnie synami Siggeira. Sinfjotli umiera otruty przez Borghild. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na jeden szczegół: Sigmund po tym zdarzeniu nie zabija żony, lecz tylko wygania ją z domu. Wydaje się, że kobiety, choć same się mszczą, nie są zabijane w ramach zemsty rodowej – również w dalszej części *Sagi*, gdy Gudrun zamordowała dzieci Atlego, została przez niego przeklęta, lecz nie zabita. Kobiety jednak popełniają lub starają się popełnić samobójstwo, kiedy ich zemsta dopełniła się. Signy spłonęła wraz z Siggeirem, Brynhild weszła na stos pogrzebowy Sigurda, który zginął z jej poduszczenia, wreszcie Gudrun usiłowała utopić się, kiedy dokonała zamsty na Atlim za zabójstwo braci. Wydaje się, że *Saga* sugeruje również samobójstwo Borghild, choć nie jest to pewne.

Powróćmy jednak do motywu zemsty. Jormunrek co prawda nie ginie z rąk mścicieli, tylko sam ich zabija dzięki ra-

Tabela 2. Współzależności pomiędzy różnymi parametrami opisów śmierci w tekście *Sagi*.

Współzależność	χ^2	p<	r_b
Ofiary dorosłe częściej są niespokrewnione lub spowinowacone, ofiary dziecięce lub młodociane częściej są spokrewnione	10.81	0.01	0.67
Ofiary będące królami częściej są niespokrewnione lub spowinowacone z zabójcą, ofiary będące synami królewskimi częściej są spokrewnione	7.67	0.05	0.66
Synowie królewscy częściej giną w pojedynku, królowie w bitwie	7.80	0.01	0.58
Król częściej niż syn królewski zabija z powodu zazdrości, nigdy dla ekspansji; zemsta rodowa i inne motywy pojawiają się równie często w obu grupach	6.97	0.05	0.68
Król nigdy nie zabija zdradziecko, królowe częściej zdradziecko, niż w sposób otwarty, synowie królewski sporadycznie używają zdrady	14.54	0.001	0.73
Zdradziecko częściej zabijani są krewniacy	5.49	0.1	0.50
Członkowie rodu Gjukungów giną tylko w pojedynczym starciu, potomkowie Hundinga tylko w bitwie, Wolsungowie i Budlungowie częściej w pojedynczym starciu, niż w bitwie	—	—	—
Młodzi synowie królewscy zabijają tylko w otwartym boju, dorośli używają także podstępów i zlecają egzekucje	8.27	0.01	0.62
Młodzieńcy giną tylko w otwartym konflikcie, dzieci są zabijane zdradziecko, wśród ofiar dorosłych zdrady zdarzają się w co czwartym przypadku	7.53	0.05	0.57
Młodzieńcy częściej zabijają podczas bitwy, dorośli raczej w starciu pojedynczym	5.44	0.02	0.51

dzie Odyna, jednak zawdzięcza to tylko wcześniejszemu bratobójstwu wśród synów Gudrun. Wreszcie walka Helgiego z Hundingiem i później spór Sigmunda z jednym z synów Hundinga o rękę Hjordis prowokuje cały ciąg walk, który ostatecznie kończy dopiero Sigurd. Cała druga część *Sagi* opisuje ciąg następujących po sobie aktów zemsty, które doprowadzają do zagłady rodów Wolsungów, Gjukungów i Budlungów, a przy okazji także potomstwa króla Jonakra: tutaj wyraźnie zemsta rodowa jest wtórną interpretacją zachowań germańskich i huńskich przywódców plemiennych walczących między sobą u schyłku starożytności. Zemsta bywa łączona z innymi motywami: Atli zabijając Gjukungów mści śmierć braci, a jednocześnie jest motywowany zazdrością o złoto Fafnira, Lyngvi zabija Sigmunda z powodu zazdrości o kobietę, a przy okazji mści ojca.

Analiza taksonomiczna przebiegu zdarzeń w poszczególnych wątkach ujawnia trzy dość wyraźne grupy, które znów potwierdzają zasadność podziału *Sagi* na dwie części (tab. 3 i il. 3a); podział dendrogramu został niezależnie pozytywnie zweryfikowany metodą k-średnich. W pierwszej części mamy do czynienia z wątkami dwóch rodzajów. Pierwszy rodzaj rozpoczyna się zawsze od zazdrości, na początku ofiarą pada król, zemsta jest zawsze ostatecznie udana, a mściciel nie zostaje zabity. *Saga* opisuje trzy ciągi zdarzeń tego rodzaju. W wątku drugiego rodzaju pierwszym zabójcą jest osoba nie będąca królem, syn mści ojca, mściciel sam zostaje zabity, w zdarzeniach nie bierze udziału żadna kobieta. Dwa tego rodzaju zdarzenia są opisane i oba dotyczą synów Sigmunda. Oba rodzaje są mało zróżnicowane wewnętrznie i można uznać, że stanowią rozwinięcie dwóch prostych schematów. Trzecia grupa wątków obej-

Tabela 3. Zróznicowanie ośmiu wątków *Sagi* pod względem następujących cech dychotomicznych: A – czy zazdrość jest pierwszym motywem, B – czy w zdarzeniach bierze aktywny udział kobieta, C – czy pierwszym zabójcą jest król, D – czy pierwszą ofiarą jest król, E – czy syn mści ojca, F – czy mściciel sam zostaje zabity, G – czy pojawia się samobójstwo lub próba samobójstwa, H – czy zemsta jest ostatecznie udana.

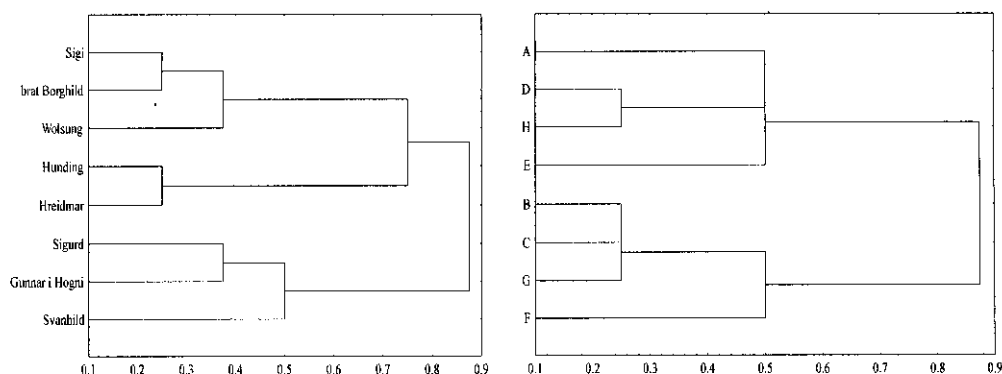
bohaterowie wątku	A	B	C	D	E	F	G	H
Sigi – bracia żony Sigiego – Rerir	+	-	-	+	+	-	-	+
brat Borghild – Sinfjotli – Borghild	+	+	-	+	-	-	-	+
Wolsung – Siggeir – Sigmund i Sinfjotli	+	+	+	+	+	-	+	+
Hunding – Helgi i Sigmund – Lyngvi – Sigurd	-	-	-	+	+	+	-	-
Hreidmar – Fafnir – Regin i Sigurd	+	-	-	-	-	+	-	-
Sigurd – Guttorm – Sigurd	+	+	-	+	-	+	+	-
Gunmar i Hogni – Atli – Gudrun	+	+	+	+	-	+	+	+
Svanhild – Jormunrek – synowie Gudrun	+	+	+	-	-	+	-	-

muje wszystkie zdarzenia w drugiej części *Sagi*: zawsze bierze w nich udział kobieta (Brynhild lub Gudrun), mściciel zawsze sam zostaje zabity, jednak to nie syn mści ojca. Warto zwrócić również uwagę na współzależność niektórych cech (il. 3b): jeśli pierwszą ofiarą jest król, zemsta na ogół udaje się, jeśli pierwszym zabójcą jest król, w sprawę często wmieszana jest kobieta, która w dwóch wypadkach popełnia samobójstwo po dokonaniu zemsty, w trzecim próbuje się zabić.

W toku dotychczasowych rozważań dokonano szeregu prostych obserwacji zawartości *Sagi o Wolsungach*, nie odwołujących się do kontekstu, ani też nie stanowiących analizy porównawczej. Teraz trzeba je podsumować i pokazać, jakie informacje może przynieść takie potraktowanie tekstu. Przede wszystkim dowiadujemy się, że *Saga*, choć roi się w niej od opisów śmierci królów, w rzeczywistości nie zawiera ani jednego przykładu zamachu stanu, nawet zdefiniowanego tak szeroko, jak na początku niniejszych rozważań. Jeśli nawet zabójstwa królów mają związek z władzą, to nie chodzi o jej zdobycie, lecz powiększenie – jak w przypadku Atlego, który pragnąc zdobyć skarb Fafnira doprowadza do śmierci mniej potężnych Gjukungów.

Powód takiego stanu rzeczy jest prosty – *Saga* nie jest tekstem historycznym, lecz literackim, który w dodatku powstał w społeczeństwie nie uznającym władzy królewskiej. W związku z tym motywy i działania bohaterów *Sagi* pokazują raczej, jak władza królewska była postrzegana przez Islandczyków, niż jak rzeczywistość zachowywali się jacykolwiek królowie. Poświadczony w tekście zestaw motywów zabójstw można z łatwością znaleźć w sagach przedstawiających losy rzeczywistych rodów islandzkich w IX–XI wieku, tu również ekspansja młodych wojowników szukających szczęścia w dalekich wyprawach, zazdrość i zemsta rodowa stanowią tematy wiodące. A zatem, choć *Saga o Wolsungach* opowiada o dawnych królach, w rzeczywistości zachowują się oni jak przywódcy rodów i dowódcy wypraw rabunkowych w średniowiecznej Skandynawii. Niemniej, ponieważ druga część tekstu zawiera echa zdarzeń historycznych z okresu wędrówki ludów, można się spodziewać, że koncepcja władzy ówczesnych przywódców plemiennych, choć bardzo zniekształcona, jest w tekście obecna. Wykazane różnice pomiędzy dwiema częściami tekstu mogą na taką koncepcję wskazywać.

Przede wszystkim król w opinii autora lub autorów *Sagi* opiera swój autory-

Il. 3. Dendrogramy wątków *Sagi* i cech wyliczone na podstawie danych z tab. 3.

tet na własnych czynach; nawet jeśli syn zostaje królem, to nie na drodze sukcesji, lecz dokonując bohaterskich czynów i zdobywając królestwo w walce. Władza królewska jest tożsama z osobistym męstwem i szczęściem. A zatem zamach stanu jest niemożliwy, bo tak zdefiniowanej władzy nie można nikomu zabrać – można jej pozbawić, lecz samemu trzeba ją zdobywać od nowa. W sprzeczności z takim potraktowaniem władzy królewskiej stoi główny temat *Sagi*, którym są dzieje trzech lub nawet sześciu – wliczając synów Hundinga, Jormunreka i Jonakra – rodów władców. Co więcej, potęga władców w drugiej części nie zależy wprost od ich osobistych cech – Atli jest potężniejszy od Sigurda, choć odwaga Sigurda nie ma sobie równych. A zatem widać tutaj wyraźnie, że pomimo dużego stopnia przetworzenia tekstu pewne elementy dynastycznej koncepcji władzy królewskiej wciąż są czytelne.

Spróbujmy oddzielić od siebie obserwacje zgodne z koncepcją władcy dynastycznego od tych, które pasują do postaci króla-bohatera. Przede wszystkim w tekście bardzo wyraźne jest, że króla może zabić tylko inny król lub syn królewski – ani razu też osoba nie należąca do rodu królewskiego nie staje się królem. Królowie są najczęściej zabijani przez niespokrewnionych z nimi innych królów, a motywem jest zazdrość lub zemsta, pod któ-

rymi może kryć się dążenie do podporządkowania sobie kolejnych ziem i kolejnych ludów, a zatem w tle mamy koncepcję państwa terytorialnego i rządzącej nim dynastii. Z kolei idea króla-bohatera przejawia się w wyprawach synów królewskich, którzy zabijając królów stają się godni, by sami stać się królami, ale nie zdobywają terytoriów. Widać dość wyraźnie, że bitwy znacznie częściej pojawiają się w pierwszej części, która pozbawiona jest podkładu historycznego. Królowie nie posługują się zdradą, tylko ufają we własną siłę; częściej zabijani są podczas bitwy, zaś synowie królewscy w pojedynkach.

Ciekawe okazały się wyniki analizy taksonomicznej. W pierwszej części *Sagi* trzy razy mamy do czynienia z prostym schematem zemsty rodowej, w którym zabójca lub zabójcy krewnego giną z ręki mściciela; w dwóch przypadkach to syn mści ojca. Pojawia się także motyw okupu, który krewni zabójcy ofiarowują krewnym ofiary, żeby uniknąć zemsty. Drugi schemat pojawia się dwukrotnie: jest to długotrwały ciąg zabójstw zapoczątkowany wyprawą Helgiego przeciw Hundingowi oraz przynależna już do mitologii historia rodu Hreidmara, któremu okup bogów nie przynosi szczęścia. Trzy wątki drugiej części *Sagi* są znacznie bogatsze, co wynika zapewne z tego, że motyw zemsty rodowej został wykorzy-

stany do reinterpretacji wydarzeń historycznych. Niemniej również one odwzorowują jeden schemat, w którym zazdrość prowadzi do upadku kolejnych rodów królewskich. W całej drugiej części tekstu kluczowymi postaciami są kobiety, Brynhild i Gudrun, których rywalizacja przy udziale czarów Grimhild kończy się ogólnym nieszczęściem. Co prawda już wcześniej kobiety Signy i Borghild dokonywały zemsty, lecz to nie one prowokowały ciąg zdarzeń.

Dokonując ostatecznego podsumowania należy stwierdzić, że *Saga o Wolsungach* przekazuje dwie różne koncepcje władzy. Pierwszoplanowa jest idea władzy jako osobistego prestiżu wynikającego z dokonanych czynów; władzę taką posiadali dowódcy wypraw rabunkowych w okresie wikingów. Nie można jej przejąć, gdyż jest zależna od cech swego posiadacza – a zatem zamach stanu jest w takiej sytuacji niemożliwy. Druga koncepcja pojawia się w tle i jest silnie zniekształcona, niemniej można pewne jej elementy odnaleźć w tekście. Władza należy do przedstawiciela dynastii, którego osobiste cechy mają znaczenie o tyle, że wskazują na jego predestynację do sprawowania władzy. Dynastia pochodzi od boga, a zatem jej władza jest uświęcona i nikt, kto sam nie jest królem, nie może jej przejąć. Niemniej władza dotyczy określonego terytorium lub określonego ludu, a zatem zamach stanu jest teoretycznie możliwy, podobnie jak przejęcie władzy przez potężniejszego króla.

BIBLIOGRAFIA

Najłatwiej dostępne tłumaczenia źródeł

Edda Poetycka, tłum. A. Załuska-Strömberg, Kraków 1986.

Pieśń o Nibelungach, tłum. A. Lam, Warszawa 1995.

Snorri Sturluson, *Edda*, tłum. A. Faulkes, London 1995.

The Nibelungenlied, tłum. D.B. Shumway, New York 1909

[sunsite.berkeley.edu].

The Story of the Volsungs, tłum. W. Morris – Eirikr Magnússon, London 1888 [sunsite.berkeley.edu].

The Saga of the Volsungs, tłum. J.L. Byock, Enfield Lock 1993.

DODATEK

Streszczenie *Sagi o Wolsungach*

(1) Sigi syn Odyna z powodu zazdrości zabija niewolnika Brediego i ucieka. Staje się królem Hunlandu i ginie w zasadzce z rąk braci żony. Jego syn Rerir dokonuje zemsty i zostaje królem. Dzięki pomocy Odyna i Frigg płodzi dziecko. (2) Rerir umiera, a jego żona po sześciu latach ciąży rodzi Wolsunga. Wolsung żeni się z Hljod, córką olbrzyma Hrimnira, i ma z nią dziesięciu synów – w tym Sigmunda – oraz córkę Signy. (3) Król Gautlandu Siggeir prosi o rękę Signy i pomimo jej niechęci żeni się z nią. Podczas wesela przychodzi nieznajomy i wbija miecz w pień drzewa mówiąc, że jest to dar dla tego, kto go wyciągnie. Wielu próbuje, lecz dopiero Sigmund wyciąga miecz i nie chce go sprzedać Siggeirowi, który planuje zemstę. (4) Siggeir zaprasza Wolsunga z synami do Gautlandu i odjeżdża z Signy. (5) Wolsung jedzie w odwiedziny do zięcia i ginie w potyczce z nim; synowie Wolsunga wpadają w niewolę. Za namową Signy Siggeir nie zabija ich od razu. Podczas kolejnych dziewięciu nocy stara wilczyca pożera kolejnych synów Wolsunga. Jedynie Sigmundowi dzięki Signy udaje się uciec i skryć w lesie. (6) Signy wysłała do niego dwóch synów, ale ponieważ nie są zdolni do dokonania zemsty, każe ich zabić. (7) Zmieniając postać odwiedza Sigmunda i płodzi z nim Sinfjotlego; po odpowiednim czasie wysłała go do Sigmunda, który stwierdza, że chłopiec jest godnym towarzyszem. (8) Sigmund i Sinfjotli stają się leśnymi rabusiami. Znajdują wilcze skóry, które zamieniają ich w wilkołaków. Kiedy udaje im się powrócić do ludzkiej postaci, są gotowi do doko-

niania zemsty. Przychodzą do siedziby Siggeira i Sinfjotli zabija dwóch synów króla. Mściciele zostają schwytani i Siggeir zamyka ich w kopcu. Signy jednak dostarcza Sigmundowi miecz, dzięki któremu można wydostać się z kopca. Sigmund i Sinfjotli podpalają dwór Siggeira; giną wszyscy domownicy wraz z Signy, która z własnej woli wchodzi w płomień. Sigmund powraca do królestwa ojca i obejmuje tam władzę. Żeni się z Borghild i ma z nią synów Helgiego i Hamunda. (9) Helgi zabija w bitwie króla Hundinga, a następnie czterech jego synów. Spotyka na brzegu lasu grupę pięknych kobiet, a wśród nich Sigrun. Zakochuje się w niej ze wzajemnością, lecz ojciec Sigrun chce ją wydać za męża za Hodbrodę. Helgi zabija Hodbrodę w bitwie, staje się królem i żeni z Sigrun. (10) Sinfjotli zabija brata Borghild, który współzawodniczy z nim o rękę pewnej kobiety. Następnie podczas licznych wypraw zdobywa wielką sławę. Kiedy wraca do domu, Borghild chce doprowadzić do jego wygnania, lecz z przymusu przyjmuje okup. Mimo to podaje Sinfjotlemu zatruty napój; Sinfjotli umiera, a Sigmund przepędza żonę. (11) Sigmund ponownie żeni się z Hjordis, córką Eylimiego. Jego konkurentem jest Lynghi, syn Hundinga, który w bitwie zabija Eylimiego i Sigmunda – miecz Sigmunda za sprawą Odyna łamie się. (12) Hjordis podczas bitwy ukrywa się w lesie; na polu bitwy spotyka śmiertelnie ranego Sigmunda i zabiera złamany miecz. Przebrana za służącą spotyka Alfa, syna króla Danii Hjalpreka. Rozpoznana jako królowa wychodzi z Alfa. (13) Hjordis rodzi Sigurda, pogrobowca Sigmunda. Sigurd wychowuje się na dworze Hjalpreka, a jego opiekunem jest Regin. Otrzymuje od królów Danii konia Graniego, którego wskazuje mu Odyn. Regin namawia Sigurda, żeby wyprawił się przeciw Fafnirowi, który pod postacią smoka pilnuje wielkiego skarbu. (14) Regin opowiada historię swego ojca Hreidmara oraz braci Otra i Fafnira. Bogowie zabili Otra i mu-

sieli zapłacić Hreidmarowi okup: złoto zabrane przez Lokiego karłowi Andvariemu i przeklęte. Fafnir zabił ojca, przybrał postać smoka, zaś Regin stał się kowalem na dworze duńskim. (15) Sigurd podejmuje się wyprawy pod warunkiem, że Regin zrobi dla niego miecz. Regin nie potrafi zrobić odpowiedniej broni, ale naprawia Gram – miecz Sigmunda. Wówczas Sigurd deklaruje, że wyprawi się przeciw Fafnirowi, ale najpierw musi pomścić ojca. (16) Gripir, brat Hjordis, przepowiada przyszłość Sigurda. (17) Sigurd otrzymuje od królów Danii armię i z nią pustoszy królestwo Lyngwiego. W bitwie zabija pozostałych przy życiu synów Hundinga. (18) Sigurd i Regin wyruszają przeciw Fafnirowi. Dzięki dobrej radzie Odyna Sigurd śmiertelnie rani Fafnira, który przed śmiercią ostrzega go przed Reginem i przed przekleństwem złota. (19) Regin pije krew Fafnira i chce zjeść jego upieczone serce. Sigurd przypadkiem zlizuje jedną kroplę krwi, dzięki której rozumie mowę ptaków. (20) Ptaki ostrzegają Sigurda przed Reginem; Sigurd obcina głowę Regina i zjada część serca Fafnira. Zabiera skarb. (21) Sigurd dociera do Frakklandu i tam spotyka śpiącą kobietę w zbroi. Obudzona Brynhild mówi, że jest walkirią, która postąpiła wbrew woli Odyna. Odyn skazał ją na zamążpójście, a ona z kolei przysięgła, że wyjdzie tylko za takiego mężczyznę, który nie zna strachu. Brynhild uczy Sigurda run i (22) daje mu szereg dobrych rad. Sigurd przysięga, że ożeni się z nią i (23) odjeżdża. (24) Przybywa do Heimira, męża Bekk-hild, siostry Brynhild. (25) Tam pojawia się również Brynhild i tka gobelin przedstawiający czyny Sigurda. Sigurd odwiedza ją i namawia do małżeństwa. Brynhild twierdzi, że jest walkirią i musi towarzyszyć wojownikom w bitwie, Sigurd zaś ożeni się z Gudrun, córką Gjukięgo. Sigurd jednak ponownie składa przysięgę, że ożeni się z Brynhild. (26) Rozpoczyna się druga część sagi. Król Gjuki ma żonę Grimhild, synów Gunnara, Hogniego

i Guttorma oraz córkę Gudrun. Potężniejszy od niego jest król Budli, ojciec Atlego. Gudrun dręczy sny, w których widzi przysięgłego męża pod postacią jastrzębia. Uda się do Brynhild, która może je objaśnić. Brynhild opowiada o czynach Sigurda. (27) Gudrun przedstawia swój sen, zaś Brynhild interpretuje go jako zapowiedź przyszłych zdarzeń. (28) Sigurd przybywa do króla Gjukięgo. Grimhild postanawia, że wyda za niego swoją córkę i podaje mu napój, po wypiciu którego Sigurd zapomina o Brynhild. Przez dwa i pół roku Sigurd gości u Gjukięgo, zawiera braterstwo z Gunnarem i Hognim i żeni się z Gudrun, której daje część serca Fafnira. Za namową Grimhild Gunnar stara się o rękę Brynhild. (29) Gunnar i Sigurd wyruszają do króla Budlego, który nie sprzeciwia się małżeństwu. Odwiedzają Heimira, który informuje ich, że Brynhild mieszka we dworze otoczonym płomieniami i wyjdzie tylko za tego, kto przez nie przejdzie. Tylko Sigurd jest do tego zdolny. Gunnar nie daje rady, więc Sigurd przybiera jego postać i wjeżdża do dworu Brynhild. Brynhild się opiera, ale zgodnie z przysięgą musi wyjść za Gunnara. Pod koniec uczty weselnej Sigurd przypomina sobie przysięgę złożoną Brynhild. (30) Podczas kąpieli w Renie Brynhild i Gudrun spierają się o pierwszeństwo. Widząc na palcu Gudrun pierścień, który kiedyś podarował jej Sygurd, Brynhild oskarża Gudrun o to, że wyszła za Sigurda wiedząc o jego przysiędze. (31) Brynhild oskarża Gunnara o to, że posłużył się podstępem, i próbuje go zabić, po czym wpada w szal. Gudrun namawia Sigurda, żeby ją odwiedził i złagodził jej żal złotem. Sigurd rozmawia z Brynhild, która wyrzuca mu, że ją oszukał. Sigurd twierdzi, że Gunnar jest potężniejszym królem od niego i Brynhild powinna być zadowolona. Kiedy ona nie daje się przekonać, Sigurd mówi, że również on został oszukany i jest gotów porzucić Gudrun i poślubić Brynhild. Brynhild jednak woli umrzeć niż złamać przysięgę. (32) Brynhild przekonuje

je Gunnara i Hogniego, że powinni zabić Sigurda. Ponieważ są związani przysięgą braterstwa, przygotowują do zabójstwa Guttorma. Guttorm śmiertelnie rani Sigurda, lecz ten zabija go na miejscu i umiera w ramionach Gudrun. Brynhild przeklina Gunnara i cały jego ród, po czym przepowiada przyszłe zdarzenia. (33) Ciało Sigurda zostaje spalone. Brynhild wchodzi na płonący stos i również umiera. (34) Gudrun znika w lesie i dociera do Danii, gdzie przebywa przez trzy i pół roku. Grimhild odkrywa jej miejsce pobytu i jedzie tam wraz z synami. Podaje córce napój zapomnienia i nakłania ją do małżeństwa z Atlim. (35) Atli postanawia przejąć złoto Fafnira. Zaprasza Gunnara i Hogniego na ucztę. Gudrun podejrzewa podstęp i wysyła do braci runy, które jednak po drodze fałszuje posłaniec Atlego. Bracia zgadzają się przyjechać na ucztę. Ostrzega ich Kostbera, żona Hogniego, która odczytała list Gudrun, ale jest już za późno. (36) Kostbera ma zły sen, ale Hogni odczytuje go jako dobry znak. (37) Podobnie sen Głaumvor, żony Gunnara, zostaje zignorowany. Bracia wyruszają. Gdy docierają do Atlego, okazuje się, że przygotowuje się on do walki. Zabijają posłańca. (38) Wchodzą do dworu Atlego, gdzie rozpoczyna się bitwa. Gudrun staje w niej po stronie braci. Gina trzech bracia Atlego i wielu jego wojowników. (39) Wreszcie Gunnar i Hogni zostają schwytani. Atli pyta Gunnara o miejsce ukrycia złota, a ten odpowiada, że wyjawia je, gdy ujrzy serce brata. Gdy Atli zabija Hogniego, tylko Gunnar wie, gdzie znajduje się skarb i deklaruje, że nigdy tego nie wyjawia. Atli wrzuca Gunnara do dołu z węzami. Grając palcami stóp na dostarczonej przez Gudrun harfie Gunnar usypia węże oprócz jednego, który go zabija. (40) Atli proponuje Gudrun okup za śmierć braci, jednak ona nie przyjmuje złota. Zabija swych i Atlego synów, po czym ich upieczone serca i krew podaje Atlemu podczas uczty. Atli przeklina ją. Gudrun przy pomocy Niflunga, syna

Hogniego, zabija Atlego i podpala jego dwór. (41) Gudrun usiłuje utopić się, ale fale wyrzucają ją na wybrzeżu króla Jonakra. Wychodzi za niego za mąż i rodzi trzech synów: Hamdira, Sorlego i Erpa. (42) Król Jormunrek prosi o rękę Svanhild, córki Sigurda i Gudrun. Wysyła po nią swego syna Randvera, który po dro-

dze zakochuje się w Svanhild. Zazdrosny Jormunrek zabija syna i Svanhild. (43) Gudrun zmusza swoich synów do wyprawy przeciw Jormunrekowi. (44) Hamdir i Sorli z powodu nieporozumienia zabijają Erpa. Kiedy docierają do Jormunreka okazuje się, że tylko we trzech mogliby go zabić; giną ukamienowani.